

Kıbrıs ile Anadolu Arasındaki Fark

Musa DUMAN

*Kıbrıs-Türkiye
İnanıyorum bir tek vatana
Yüreklerle değgin dibelikten
Ne çıkar aramızda Akdeniz varsa
Ne fark var aramızda
Hep aynı sınırlarda sıvanmışız
Kimimiz 'ölürken' diyoruz
Kimimiz 'ölürkane'
Süleyman Uluçamgil*

Kıbrıs ile ilgili sıcak siyasî gelişmelerin yaşandığı şu günlerde, Kıbrıs Türk toplumunun sürekliliğini sağlayacak en önemli kültürel değerlerinden biri olan dil (Kıbrıs ağzı) üzerinde bazı noktalara temas etmek istiyorum.

Öncelikle şunu ifade etmeliyiz ki, Kıbrıslı Türkler, eskiden beri olduğu şekilde bugün de yazı dili olarak, genel dil içinde fark edilemeyecek ölçüde küçük kelime farklarıyla Türkiye Türkçesi yazı dilini kullanıyorlar.

Ancak konuşma dilinde ölçünlü (standart) Türkiye Türkçesinin konuşma dilinden farklı olarak, yerli Kıbrıs ağzı diye nitelenen ağız konuşulmaktadır.

Biliyoruz ki Kıbrıs Türklerinin adaya geliş tarihleri bellidir ve Kıbrıs Türk ağzının oluşumu da bu tarihlerden itibaren başlamıştır. Yapılan araştırmalara göre Kıbrıs Türk halkı, adanın fethedilmesinin ardından devlet emriyle Konya, İçel, Antalya, Yozgat, Alanya gibi yerleşim birimleriyle yörük aşiretlerinden gönderilen Türklerin torunlarından oluşmaktadır. Sonraki yıllarda Anadolu'nun daha başka bölgelerinden de insanların adaya gelip yerleştikleri bilinmektedir. Kıbrıs ağzı, Anadolu'nun farklı bölgelerinden gelmiş bu insanların zaman içinde oluşturdıkları farklı bir özellik göstermektedir. Bazı bakımlardan Rumcanın da etkisinin olduğu bilinen Kıbrıs ağzı tabîî olarak Anadolu ağızlarının izlerini taşımaktadır.

Hem teşekkül başlangıcının belli olması, hem de Anadolu'nun değişik yörelerinden gelmiş Türklerin mahallî ağızlarının birlikte azınlık dillerinin de tesiri altında farklı ve yeni bir ağız oluşturmaları bakımından Kıbrıs ağzı, İstanbul ağzı ile aynı oluşma sürecini yaşamıştır.

Tarihî kayıtlardan ve yaygın olarak kullanılan ortak kelimelerden başka, Anadolu'nun ancak belli yörelerinde görülebilen andız (selvi), aydın- (darılmak, gücenmek), bizlengic (hayvan sürmeye yarayan değnek), çört (beceriksiz), uğra (yufka açarken hamurun tahtaya yapışmaması için kullanılan kalın

un) vb. kelimelerin Kıbrıs ağzının Anadolu ağızlarıyla alâkasını kuran önemli bağlardan olduğu ortadadır.

Bugün için sınırları tespit edilmiş standart bir Kıbrıs ağzından bahsetmek mümkün değildir. Adada bulunan Türklerin Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gelmiş olmaları bu çeşitliliğin belki birinci sebebi sayılabilir. İkinci olarak da, bu topluluğun bir yandan Rumca konuşan insanlarla birlikte olmaları, hatta kendilerinin de birtakım sebeplerle zaman zaman Rumca konuşmak durumunda kalmış olmaları, diğer taraftan başta İstanbul olmak üzere Anadolu ile kültürel bağlarını çok sıkı ve canlı bir biçimde devam ettirmeleri standart bir ağzın oluşmasını engellemiştir.

1974 Barış Harekâtı sonrasında adaya iskân edilen Türklerin Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden gelmiş olmaları da, Kıbrıs ağzı özelliğinin daha karmaşık bir hâl alması sonucunu doğurmuş gözüküyor. Bunda, Kıbrıslı Türklerin neredeyse İstanbul'dakine denk canlı bir kültürel hayatlarının olmasının ve yazı dili olarak diğer Anadolu ağızlarındaki gibi ortak bir yazı dili hâline gelmiş bulunan İstanbul ağzını kullanmalarının da etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Adaya ilk gelen bir kimsenin ana hatlarıyla Anadolu ve Rumeli ağızlarından farklı bir konuşma tarzıyla karşılaştığını hemen fark edecektir. Hatta bazı mahallî radyo ve televizyon spikerlerinin konuşmalarında bile bu farklılık görülebilir. Ancak bu konuşma tarzının da kendi içinde bir yeknesaklık bulundurmadığını anlaması fazla zaman almayacaktır. Bu çeşitlilikte, yukarıda temas ettiğimiz sebeplerin yanında, 1974 sonrası yeni siyasî yapılanma gereği insanların güneyden kuzeye göç etmeleriyle ağız açısından yeni bir karışıklığın yaşanmış olmasının da etkili olduğu açıktır.

Üst dil olarak standart Türkiye Türkçesi konuşma dilinin kullanımda olduğu katmanlardan birinde, bir üniversite ortamında, Doğu Akdeniz Üniversitesi (Gazimağusa) Kıbrıslı Öğrenciler Birliğinin 1999 baharında düzenlediği Kıbrıs Haftasını duyurmak için hazırlanan ilân afişinde şu temsîlî konuşmaya yer verilmişti.

"Ma Duydunuz Bee...

Muhteşem Kıbrıs Haftası Başlıyor

- Nedir be dediğin?

- Aba bizim DAÜ Kıbrıslı Öğrenciler Birliği düzenlemiş.

- Hade yahu neler varmış?

- Da neler yok. Kına gecesi, konser, balk dansları gösterisi.

-Yok yahu sen da.

- Eee... Başka ne var?

Kıbrıs ile Anadolu Arasındaki Fark

- *Şiir gecesi, defile, nenelerimizden galma eşyacıkların sergisi, yerli yazar ve şairlerle sohbet, yanı annaycağın muhabbet gırla.*

- *Hade yahu, demek mübüm olacak ha... Ma yemek memek yokdur bu hafdanın içinde?*

- *Olmastın olur mu yahu sen da, molibıyacak, herse, gollifa, badadez sılme da gider.*

E demek herşey var yahu.

Eee... Ne zanneddin, kimdir ya yapan?"

Bu ilân şüphesiz kı, diğer bölgelerden gelenlerin ilgisini de çekmek için bilinçle yazıya geçirilmiş konuşma örneğidir. Bütün Kıbrıslılardan bu şekilde bir konuşma duyulmayabilir. Her ağız bölgesinde olduğu gibi burada da yerleşim birimlerine ve sosyal katmanlara göre ağız özellikleri değişebilmektedir. Ancak ses, şekil ve kelime yönünden Kıbrıs ağzına mahsus özellikler taşıyan ve ortak ağzın ayırt edici özelliği olarak değerlendirilebilecek örnekler vermek istiyorum.

Ses özellikleri:

Bölgesel çeşitlilikler yanında, standart Türkçeye göre, genel anlamda Kıbrıs ağzının özelliği olarak görülen birtakım ses ve şekil farklılıkları dikkat çekmektedir. Standart yazı diline göre ağız özelliği olarak görülen farklılıkların benzerliği de Kıbrıs ağzını yer yer değişik bölgelerdeki Anadolu ağızlarıyla birbirine yaklaştırmaktadır. Bu belirgin özellikler şöyle sıralanabilir:

1. *Alıntı kelimelerde ünlü kısaltması:* Arapça ve Farsçadan alıntı kelimelerdeki ünlü uzunluklarının Anadolu ağızlarındakinden çok daha yaygın biçimde kısaltarak normal uzunlukta seslendirilmeleri bu ağzın genel özelliklerinden biridir: *vâli, mâli işler, vâdî (Vâdîli Köyü)* vb. Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu ağız gruplarında da görülen bu özelliği Rumcanın etkisine bağlamak isabetli değildir. Belki Rumcanın, Türkçenin tabî bir gelişmesini destekleyen etkisinden söz edilebilir.

2. *Soru ifadesi ve vurgu:* Kıbrıs ağzının önemli özelliklerinden birisi de vurgu ve tonlamadaki farklılıktır. Bunların içinde soru ifadelerinin eksiz ve edatsız kullanımı önemli bir yer tutmaktadır.

İhtiyara: "Hiş padişahoğlu bulli sagsısından çorba yèr?" derler.

Ve 'Oğlum siz madem üş gardaşsınız, üçünüzü birden görebilirim?' der.

"Peki, o gızı geçindirmeg için başga bişey isdemèñ?, der.

Gıza der: 'Baña gaçañ?'

Oduncu: "Benım gabahatım vār?" demiş.

Bu iki özellik genel Kıbrıs ağzını, Anadolu'nun "Doğu Ağız Grubu" ile buluşturmaktadır, ki bunlar başka özelliklerle birlikte, söz konusu ağız gru-

bunu Kuzeydoğu ve Batı gruplarından ayıran özellikler arasında sayılmışlardır. Alıntı kelimelerdeki ünlü kısılmasında olduğu gibi, eksiz soru ifadesinin varlığını da sırf Rumcanın etkisine bağlama düşüncesinin, Anadolu Türkçesini dikkate almayan değerlendirmelerden kaynaklandığını görmekteyiz. Nitekim ekli ve edatlı soru ifadesi de yaygın biçimde işlekliliğini korumaktadır.

3. *Bazı düz ünlülü eklerde tek şekillilik:* Anadolu ağızlarının Kuzeydoğu grubunda görülen geniş ünlülü eklerdeki ünlü uyumunu bozan tek şekillilik Kıbrıs ağzında da, özellikle *da/de* kuvvetlendirme edatında ve bazı eklerde yaygın olarak görülmektedir.

a. Standart dilde ünlü uyumuna bağlı olan *da/de* edatının burada uyuma aykırı olarak sadece kalın ünlülü şekli kullanılmaktadır.

Herkes ta gelirdi yanımızda.

Onda kışkardeşim da vâd ıdı.

Guyuların yanına bir da ev yabdırır gendine.

b. Bir başka belirgin farklı kullanım, standart Türkiye Türkçesinde ünlü uyumuna aykırı olarak hep *-ken* şekliyle kullanılan zarf-fiil ekinin burada yine uyuma aykırı olarak, fakat *-kan ~ -kana* (nadiren *iken*) şekliyle yer almasıdır. Ekin ünlü uyumuna bağlı şekillerine, Batı grubu ağızlarında da rastlanmaktadır (*alırkan, bakarkan, varırhana*). Ek şu şekillerde görülmektedir: *-kan, -kana, -ken*.

Gelirkan yolda bir elma buldum.

O veran evde otururkana düşünceye daldılar.

Kurtarıırken bir kevgir goyarık.

c. *Vasita hâli:* Anadolu ağızlarında, hatta ağız söyleyişlerinin etkilediği standart konuşma dilinde çeşitlilik gösteren hâl eklerinden birisi olan *vasita hâli* eki, buna paralel olarak Kıbrıs ağzında da farklı fonetik şekillerde kullanılmakta, bu bakımdan Kıbrıs ağzı çok şekilli bir özellik taşımaktadır. *Vasita hâli* çoklukla ünlü uyumuna aykırı olarak *-inan ~ -ınan* şeklinde kullanılmakla beraber nadiren de olsa *ile* ve diğer şekillerle de çekimlenmektedir. Bu çok şekilli kullanıma sıklıkla Anadolu ağızlarının Batı grubunda da rastlanmaktadır.

Gocaman bir torba altıninan eve gelir.

Helliminan nor Kıbrıs halkının hiç vazgeçemediği bir besindir.

Aptullah beyenen ben bir arada yaşadık.

Sadece bir oduncuynan garısı ve bir da kızları varımış.

İçlerine şekerle karışık tabın sürülür.

Et de konacaksa beraber paklalarlan silkelendir.

Kıbrıs ile Anadolu Arasındaki Fark

Göz gararı ile şekeri ilâve edilir.

ç. Şart eki: Şart eki de çoklukla ünlü uyumuna girmeyip kalın ünlüdür. Ancak diğer eklerin durumunda olduğu gibi, bu duruma uymayan örneklerle de rastlanmaktadır.

On sekizden da aşağıya düşerse artık o zıvanıya olmaz.

Buyur buba kışmed neyisa yeylim.

Taze böğrölce ise yine tarlaya ekilir.

Gız 'Zaten yedirsem da öldüreceg, yedirmesem da' der.

d. -IncA zarf-fiil eki: Kalın ve ince ünlülü tabanlara tek şekilli, kalın ünlülü olarak gelmektedir. Ekin ilk ünlüsü, kalınlık-incelik ve dudak uyumuna bağlı gözükmetedir:

Bıstıncaya gadar bekledirik.

Ecel gelince başa, baş ağrısı mahana.

Oğlan düşünce bayılır.

4. Tonlulaşma: Tonsuz art damak ünsüzü, ön seste birçok kelimede tonlulaşmış gözükmetedir. Bu duruma Doğu grubu ağızları ile Kuzeydoğu ağızlarının III. grubunda da çokça rastlanmaktadır. Tonsuz ön damak ünlüsü ise iç seste ve son seste de tonlulaşmaktadır. Başka tonsuz ünsüzlerde de iç seste tonlulaşma görülmektedir. Hatta bu durum alıntı kelimeleri içine alacak şekilde yaygındır (*gababat, nebayed, rahmedlik, dagga* vb.):

Oduncu: 'Benim gababatım var? Gızımı nereye bıragdıysam bunu da oraşda bıragdım.' demiş.

Şekil özellikleri

1. *Ek değişimi*: Standart Türkiye Türkçesinde, görülen geçmiş zaman ve şart çekiminde kullanılan birinci çokluk şahıs eki /-K/, /-IK/ şekliyle emir çekimi dışındaki kiplerde ve bildiriminin çokluk birinci şahsında da kullanılarak işleklik alanını oldukça genişletmiş gözükmetedir. Kıbrıs ağız bu yapıyla da Batı Grubu Anadolu ağızlarının bazılarıyla benzerlik göstermektedir. Sondaki damak ünsüzünün tonlulaştığı da görülür, ünlüsü uyuma bağlıdır.

a. Aynı şahısta zamir menşeli /-Uz/ eki de kullanılmaktadır. Bazen de karışık olarak kullanılır:

Bır bardak şeker goyarız ve bır bardak simide iki bardak su koyarız, ateş üstünde gaynadırık, şerbeti yavaş yavaş goyarık ve oklavı veya tahta bir kaşıkla karıştırırız. Ondandır simit koyarız ve garıştırırık.

Bu gızı başga türlü alamayıg.

Ocak üzerine koyarız ve katmeri sacın içerisine atarız.

b. Benzer şekilde, birinci ve ikinci teklik şahısta geniş ve gelecek zaman ifadesini karşılamak üzere /-r-sIn/, /-AcAK-Im, -sin/ yerine sadece iyelik

menşeli /-ñ/, /-m/ kullanılmaktadır. İlki görülen geçmiş zaman olan şu iki örnekte şahıs eki soru ekinin üzerine getirilmiştir: 'Hade gördümün' der. *Gardaşını öldürürsam, kemiglerini saña getirirsam, baña yasdığ yapar mıñ?*

Gıza der: 'Baña gaçañ?'

Gocagarı 'nesdeñ' der.

Yayan geliñ, yayan gidiñ.

Kırkını açacañ, kırk birinci odayı aşmaycañ, tamam?

c. -IK eki: Küçültme eki, yapım eki olarak kullanıldıktan başka, hemen her şeyin küçüğünü (bazen azını da) ifade etmek üzere çekim eki sıklığında işlek bir biçimde kullanılmaktadır. Bazen de standart dildeki -cağız/-ceğiz ekinin fonksiyonundadır: *İhdıyarcık gelmeden eve geldi.*

Ek, çoklukla ünlü uyumuna bağlıdır ve damak ünsüzü tonlulaşmaktadır. Ünsüz benzeşmesine ise uymaz.

Al gardaşıcılarını böyle bura gel. Buraşda ekmeg yemeg çoğ, yesinner der, gandırır gendini.

Sovugdan doñmuş tir tır titrer bir adamcığ gelir yanına.

Bu gabcıkların içine kükürt gonur.

İçine iki gascık garbonat atılır.

Gızın yanından da bir derecığ akarmış.

Al sağa bir avuç altın, ver bağa bir goca goyuncug dedi.

Söz varlığı:

a. Kıbrıs ağzının söz varlığı genel olarak, standart Türkiye Türkçesiyle aynıdır. Ancak yıllarca iç içe yaşanmış olmak hasebiyle nispeten daha çok sayıda Rumca veya İngilizce alıntı kelime bulunmaktadır. Bazı ortak alıntı kelimelerin Türkiye Türkçesinden farklı bir biçimde Türkçeleştirilmiş oldukları görülür. Meselâ *yatıvı* (pansiyon), *dikimevı* (terzihane), *ayakça* (bisiklet pedalı), *kıstırık* (mandal), *doğrultucu* (kaportacı) gibi karşılıklar güzel örneklerdendir.

b. *Türkiye Türkçesinden farklı anlamlarda kullanılan kelimeler:* Standart Türkiye Türkçesindeki aynı ses ve yapı özelliğine sahip bazı kelimeler Kıbrıs ağzına mahsus farklı anlamlarda kullanılmaktadırlar.

Kendi (dönüşlülük zamırı): Bilindiği gibi kelime, standart dilde dönüşlülük ifadesi yanında 'kendisi, kendileri' vb. şekillerinde olduğu gibi yine dönüşlülük ifadesinden uzaklaşmadan 'o, onlar' karşılığında da kullanılmaktadır. Bu kelimenin Kıbrıs ağzında standart dilden anlam ve ses özelliği bakımından farklı ve çeşitli kullanımı bulunmaktadır. Meselâ, "*Bağlar gendini bir odaya.*" cümlesi standart dilde anlaşıldığından çok farklı bir anlam ifade etmektedir. Burada özne ile nesne ayrı kimselerdir. Yine, "*Goy gendini be yere.*"

Kıbrıs ile Anadolu Arasındaki Fark

cümlesinin standart dildeki karşılığı da "(Elindekini) yere koy."dur. '*At gendını yere be ölsün!*' (Bu cümle, elinde bir böcek olan kişiye söylenmiştir), '*At geni çöpe da ıstemem.*', '*Sen anlat gendini da ben anlatamam.*' cümleleri kelimenin söz konusu özelliği anlaşılmadığı takdirde standart dil için yanıltıcı özelliktedirler.

Bu zamir, yükleme ve yönelme hâli ekleriyle birlikte kullanıldığında 'onu, ona' karşılığında olup, eksiz kullanıldığı durumlarda ise bilinen fonksiyonuyla dönüşlülük ifadesi taşımaktadır. Bu hâliyle yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. 'Onu, ona' zahirinin anlamını karşıladığı durumlarda, belirsiz bir nesneyi değil, muhatabın bildiği ve sözü edilmiş bir varlığı karşılamak üzere 'o' zahirinin yerinde kullanılmakta, canlı ve cansız bütün varlıkları karşılamaktadır. Tabii ki teklik üçüncü şahıs zamiri yerine her durumda kullanılıyor değildir.

Kelime ağız bölgelerine göre, bazen de aynı kişinin konuşmasında ses yapısı bakımından çok şekilli olarak kullanılabilir: *gendını, geni, genni, gennere.*

Bundan başka, farklı anlamlarda kullanılan kelimelere şunlar örnek verilebilir:

aşevı (mutfak), *babar* (tarçın), *çarık* (terlik), *çızı* (evlek), *ekşı* (limon), *ellık* (eldiven), *gamze* (saç örgüsü), *garşı, karşı* (deniz aşırı, özel olarak Türkiye), *golan* (pantolon kemeri), *kemer* (deri) (saat kayışı), *guzu* (koyun), *guzucuk* (kuzu), *ispirto* (kibrit), *kaç-, gaç-* (çık-, git- "Kardeşim askere gaşdı"), *lamba suyu* (gaz yağı), *macun* (Patlıcandan cevize, kabaktan karpuz, domatese kadar hemen hemen her meyve ve sebzededen yapılabilen Kıbrıs'a mahsus tatlı, bir çeşit reçel), *pekı* (kilit), *sırma* (kablo, tel), *söndür-* (*araba moturunu*) (durdur-, sıtop et-), *tüt-* (kok-), *yusuf, yusufcuk* (mandalina), *zerzevat* (sebze).

Sonuç

Her dil gibi Türkçenin de pek çok yönlerden değişme ve gelişme içinde olduğu, ağız, lehçe, şive gibi farklılıkların çok eskiden beri süregelen bu değişme ve gelişmeler sonucu ortaya çıktıkları bilinmektedir.

Batı Türkçesinin de bu süreklilik içinde bazı yönlerden değişmelere uğramış olduğunu, eski metinlerdeki dil ile günümüz dilini çeşitli yönlerden karşılaştırdığımızda daha kolay anlıyoruz. Bununla birlikte, genel dil için arkaik durumuna düşmüş bir şekil unsuru veya bir kelime bir bölge ağızında varlığını devam ettirebiliyor, ya da az örnekleri bulunan bir özelliği öne çıkarmış olarak devam ettirebiliyor.

Esas itibarıyla bazı Anadolu ağızlarının bir çeşit karışımından meydana gelmiş, ancak değişik coğrafi ve sosyolojik şartlarda zaman içinde kendi farklı

özelliğini kazanmış gözüken Kıbrıs ağzı, Batı Türkçesinin, dil değişimi için yakın denebilecek bir dönemde oluşmuş yeni bir ağızdır.

Ancak geçen yüzyılın başlarından itibaren teknolojinin artarak gelişmesiyle topluluklar arası ilişkilerin kolaylaştığı ve sıklaştığı ortadadır. Bu sebeple, süreç ağız oluşumlarının devam ederek farklılıkların belirginleşmesi değil, aksine mevcut ağızların farklılıklarını yitirerek ortak (ölçünlü, standart) dile doğru yaklaşması istikametinde gelişmektedir. Eğitim faaliyetlerinin yaygınlaşması sonucu standart (ölçünlü) Türkçenin daha geniş kitlelerce kullanılmaya başlanması ve iletişim araçlarının toplumun hemen her kesimini içine alacak biçimde etkili olması ağız farklılıklarını giderek ortadan kaldıracak boyutlara varmıştır. Bu gerçeklik bütün Anadolu ağızları için söz konusudur.

Kıbrıs Türkleri arasında, siyasî kimlikli “Kıbrıslılık” anlayışı çerçevesinde bu ağız Kıbrıs’ın yazı dili olarak kullanma niyetini seslendirenler bulunduğu bilinmektedir. Geçmişte, kullandığı bazı diller üzerinde “dil plânlaması” yoluyla yön değiştirmelerin gerçekleştirildiği örnekler bulunmakla birlikte, hem bilimsel gerçekler hem de Kıbrıs ağzının sosyolojik ve pedagojik durumu bunu gerçekleştirecek vasata sahip değildir.

Yazımıza, hukuk fakültesi öğrencisiyken Erenköy savunması sırasında şehit olan Kıbrıslı şair Süleyman Uluçamgil’in Kıbrıs ile Anadolu arasındaki farkı “öz” olarak ifade eden şiiriyle başlamıştık, Arif Nihat Asya’nın şu mısralarıyla bitirelim:

“Ayrılık

Hasret getirir gül diye nisanla mayıs...

Bız hem yakınız, anneciğim, hem uzağız;

Aylar boyu, yıllar boyu, sen Kıbrıssız

Bir Türkye, ben Türkiyesiz bir Kıbrıs.”

Arif Nihat Asya